

A változatosság gyönyörködtet – de kit?

Forgács Iván

A világon mindig minden változik: „*panta rhei*”, minden mindig azonos önmagával – és mégis más *Hérakleitosz* (Kr. e. 540–480), a jón természetbölcse, a modern dialektikus gondolkodás antik előfutára szerint. Ennek a dinamikus egyensúlyt alkotó, örök körforgásnak az érzékeltetésére szolgál híres folyóanalógiája, amely szerint kétszer nem léphe-tünk ugyanabba a folyóba. A változás valóban az élet (életfolyamatok) elengedhetetlen velejárója, de korántsem annak értelme. A változás, de főleg a változtatás nem „*Ding an sich*” (magánvaló dolog) a kanti értelemben. A természet által létrehozott változás általában valamilyen magasabb szintű egyensúlyi állapot létrejöttét segíti, még akkor is, ha ezt a társadalom éppen nem itéli hasznosnak. Ha a napsütést eső váltja fel, ez a mezőgazdásznak hasznos lehet, de a strand tulajdonosának kifejezetten kárt okoz. A változás csak azokat „gyönyörködteti”, akiknek használ, de főleg akkor, ha ez a haszon azonnal realizálható. Erre írta a jó öreg *Machiavelli* (1469–1527), tanácsot adva kedves fejedelmének, hogy minden változtatást ellenségesen viselnek azok, akik számára hátrányokkal jár, de azok sem támogatják, akik nem látják azonnal előnyét. Éppen ez teszi olyan nehézé és kockázatosá a döntést hozók számára a gazdasági-politikai változtatások bevezetését, éppen ez indokolja a természeti és társadalmi változások és az azokra történő reagálások különbözőségét és ezért töprengéseim során is szétválasztását.

A természettudományi változások és azok medicínás vonatkozásainak, az élő szervezetben az állandóság és változás dialektikájának leírása *Claude Bernardtól* (1813–1878) származik. Bernard szerepe, hogy az élet-tudományokban a korszak vitalizmusán és indeterminizmusán túllépve hozzájárult a kísérletezés alapelveinek megalapozásához, egyik megalapítója a kísérletes orvostudománynak. Elismertségére jellemző, hogy ő volt az első tudós Franciaországban, akit a nemzet halottjaként temettek el. Legnagyobb eredménye a szervezet belső környezete homeosztáziselméletének kidolgozása és kísérletes bizonyítása, amely az életfolyamatok önszabályozásának, a „*feed-back*” jelenlegi értelmezésének alapja. Elmélete szerint a belső miliő állandósága az önálló és független lét feltétele, amely a külső (természeti) környezet állandó változásaira reagálva, a szervezet állandó (belső) változásain keresztül őrizhető meg.

Ezt a bonyolult folyamatot – az állandóság és változás dialektikáját – a hőszabályozás mechanizmusán keresztül szoktam volt tanítványaimnak magyarázni. A melegvérűekben az állandó magtemperaturát – a külső hőmérsékleti változásokkal szemben – a hőtermelés és hőleadás bonyolult fizikai-biokémiai változásai biztosítják, lehetővé téve az enzimikus folyamatokhoz elengedhetetlen hőmérsékleti optimumot. Mivel a hidegvérűekben a belső miliőnek ez az állandósága (magtemperatúra) nem biztosított, a magasabb szintű (például idegrendszeri) működéshez szükséges biokémiai folyamatok sem mehetnek végbe. Szélesebben úgy is értelmezhető, hogy filo- és ontogenetikailag annál fejlettebb egy élő szervezet, minél stabilabban tudja megőrizni belső állandóságát a külső környezet változásaival szemben.

Az orvostudományban „egymást határozza meg az egészség és a betegség” (*Hérakleitosz*). Hiszen az egészség betegségbe való átmenetét is az határozza meg, hogy a külső környezet – akár természeti, akár társadalmi – változásaival szemben a szervezet már nem tudja megőrizni belső környezetének állandóságát a szervezetben végbemenő változások segítségével. A diagnosztika lényegében a változások észlelése, és a terápia – bizonyos értelemben – a belső miliő állandóságának stabilizálása.

A társadalmi változások alapvetően különböznek a természetitől abban, hogy az utóbbiak akarunktól függetlenül bekövetkeznek, és legfeljebb hatásukat befolyásolhatjuk (például lázcsillapítás). Ezzel szemben a társadalmat érintő változtatások szinte mindig gazdasági-politikai változásokat vonnak maguk után. Egy XVII. századi angol filozófus szerint a társadalmi változások még akkor is kényelmetlenek, ha a rosszból egy jobb helyzetet teremtenek. Az emberek általában még akkor is jobban szeretik az állandóságot, ha az egy számukra rossz helyzetet konzervál, viszont a változás mindig a jövő bizonytalanságát rejt.

Durkheim (1858–1917), aki a modern orvosi szociológia megalkotójának tekinthető, már 1897-ben írott könyvében, a *Le Suicide*-ben leírja, hogy amikor a társadalmi környezet túl gyorsan és tömegével változik, az emberek nem tudják, hogy mi a jó és mi a rossz, hogyan reagáljanak a változásokra. Mai kifejezéssel a „*coping mechanizmus*” elégtelen. Számos pszichoszociális vizsgálatból tudjuk, hogy a „*coping*” hatékonysága az isko-

lai végzettséggel fordítottan arányos. Azokban a társadalmakban, amelyekben az alacsonyan iskolázottak aránya magas, ha ez a társadalom nagyobb részét érinti, akkor bizony a túl gyorsan vagy tömegesen bevezetett, társadalmat érintő változások nemcsak egészségkárosodáshoz, hanem társadalmi nyugtalansághoz is vezethetnek. (Cave politikusok!)

Megdöbbenően korszerű Durkheim egyik megállapítása, hogy a nő hajlama azért kisebb az öngyilkosságra, mint a férfié, mert sokkal kevésbé bonyolódott bele a kollektív életbe, ezért kevésbé érzi annak jó vagy rossz hatását. Hazánkban a férfiak és nők mortalitási arányának különösen markáns különbsége is feltehetően azzal magyarázható, hogy a férfiak „coping mechanizmusát” elsősorban a családon kívüli küzdelmek merítik ki, míg a nők érdeklődése a gyors gazdasági, politikai, szociális változásoknál stabilabb és állandóbb családi élet felé fordul. Természetesen a férfiak magasabb idő előtti halálózása döntő mértékben nem a suicidiumok különbözőségének tulajdonítható.

Lehet, hogy minden bölcsesség már Konfuciusnál (Kr. e. 551–479) is megtalálható, aki szerint gyakran kell változnia annak, aki bölcsességben és boldogságban szeretne élni. Tehát ő a teljes és tartalmas élet feltételének tartotta a változásokhoz való alkalmazkodást, amely nagyrészt a műveltség, az iskolázottság függvénye. Mint öregember – noha a bölcsesség nem okvetlenül az öregség velejárója – vallom, hogy addig érdemes élni (és írni), amíg képesek vagyunk alkalmazkodni a változásokhoz, tehát magunk is változni. Sajnos az adaptációs kapacitás az öregséggel egyre szűkül, de azt erőltetni kell; nem csak követni kell a változásokat, de aktívan változtatni is szükséges.

Az aktív öregség és a tudós-politikus viszony szempontjából is érdekes, sőt, ma is tanulságos Konfucius egyéni sorsa, aki elutasította a világtól elvonuló bölcs hagyományos ideálját, évtizedekig részt vett a közéletben arra törekedve, hogy a kormányzati támogatás felhasználásával saját humanista eszményeit a gyakorlatban megvalósíthassa. Konfucius politikai pályafutása azonban nem volt tartós, lojalitása szembefordította a hatalommal, amelynek következménye 12 éves önkéntes száműzetés volt. Hatvanhét évesen tért haza, de utána is tanított. Hetvenkét éves korában halt meg, tanítványainak száma ekkorra már elérte a háromezret. Konfucius idejében az átlagélettartam 50 év körül volt, tehát a 72 év mai viszonyokra átszámítva legalább 100 évnek számít!

Tanulság: politikusok, vegyétek igénybe és használjátok a tudósok tudását; tudósok, ne involválódjatok túl mélyen a politikai hatalomban, noha aktuálisan vonzónak tűnhet; ha tudós vagy valamiben, a politikai kudarc után a tudomány még időskorodban is befogad és tanítványaid népes taborában halhatsz meg. (Ez utóbbi a politikusokra nem érvényes!)

A változtatásnak csak akkor van értelme és csak akkor legitimálható, ha valamilyen valós probléma megoldását szolgálja. A múlt század hetvenes éveiben a Palo Alto-i Mental Research Institute kutatói (Watzlawick és munkatársai) kitűnő könyvet publikáltak *Változás* címmel, amely a *problémák kezelésének és megoldásának elvei* al-

címet viseli. Ennek említését azért tartom fontosnak, mert három folyamatot integrálnak: a változást, a változás indukálta problémát, valamint a probléma kezelését és megoldását. Alapvetően új stratégiát javasolnak a változás (probléma) kezelésére, amely szerint: helytelen megoldások a következők: tagadják a probléma okát, a cselekvés szükséges, de nem cselekszenek; a probléma megoldhatatlan, cselekszenek, amikor nem kellene; a probléma nem a rendszeren belül van, cselekszenek, de rossz szinten. A helyes megoldás: új rendszer létrehozása, amely az új kihívásoknak felel meg; ehhez természetesen egy más típusú döntéshozatali mechanizmusra is szükség van; a problémamegoldás során a legnagyobb tévedés, hogy ha valami rossz, akkor annak az ellentéte nem szükségképpen jó.

Távol áll tőlem, hogy a fentieket szoros összefüggésbe hozzam az egészségügyi ellátószolgálat (és nem csupán a finanszírozás) vajúdo reformjával, de mindenesetre megadom a könyvecske bibliográfia adatait, hátha érdekel valakit: Watzlawick P, Weakland HJ, Fish R. *Változás*. Budapest: Gondolat Kiadó; 1990. p. 212.

Ez az új típusú döntéshozatali és problémamegoldási mechanizmus egyértelműen azt jelenti, hogy a változás önmagában még nem reform, csupán pótcselekvés, de ennek kifejtése már meghaladja egy Töprengő illő terjedelmét.

Amint az eddigiekből is kitűnt, magam a reformok (az egészségügyi is) híve vagyok, de az egészségügyi reform nem okozhat bizonytalanságot – különösen a vulnerábilis rétegekben – a hozzáférhetőség és esélyegyenlőség állandóságában. Az egészségügyi reform – amely egy „új rendszer kialakítása, az új kihívásnak megfelelően” – talán legfrappánsabban *Hillary Rodham Clinton* által jegyzett publicisztika zárszavával jellemezhető. Ő ugyanis a *New York Times*-ben (nytimes.com/2004/04/18/) terjedelmes tanulmányt közölt az Egyesült Államok egészségügyéről és a szükséges reformokról abban az országban, ahol a miénk hétszeresét fordítják egészségügyre – igaz, hogy ebből az állam alig fizet valamit. A cikket így fejezte be: „The present system is unsustainable. The only question is whether we will master the change or it will master us.” (Magyarul: A jelenlegi rendszer tarthatatlan. A kérdés csak az, hogy mi fogjuk-e vezérelni a változást, vagy az fog minket uralni.)

Kérem figyelni, nem én mondom, nem rólunk szól, hanem az Egyesült Államok egészségügyéről, de a lányomnak mondom, hogy a menyem is értse. Ez ugyanis a reform lényege!

dr. Forgács Iván

Az életrajzi adatok a *Britannica Hungarica Világenciklopédia* 2005. adatainak felhasználásával szerepelnek.

Mint öregember vallom, hogy addig érdemes élni, amíg képesek vagyunk alkalmazkodni a változásokhoz.
